

TALABALARNING INTELLEKTUAL BILIM OLIISH JARAYONI

Buvrayev Akram Rustam o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti, boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich magistranti, Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi,

akrambuvrayev@gmail.com

***Annotatsiya.** Maqolada talabalarning intellektual bilim olish jarayoniga hozirgi vaqtda o'qitishning asosiy vazifasi bilan xarakterlanadigan ijtimoiy rivojlanish bosqichi fan va texnikaning jadal rivojlanishi kerakligi, talabalar bilim olish jarayonida bo'lishini ta'minlashga qaratilgan bilimlarni mustaqil ravishda egallash lozimligi ko'rsatilgan. O'rganish hayot va mehnatning zamonaviy sharoitlariga ko'proq e'tibor qaratildi. Ushbu maqoladan talabalarning intellektual bilim olish salohiyatini shakllantirish bo'yicha shug'ullanuvchilar foydalanishlari mumkin.*

***Kalit so'zlar.** Talaba, darslik, intellektual, kasbiy faoliyat, integrativ yondashuv, kasbiy faoliyat, ilmiy – metodik, tarqatma material, intellektual salohiyat.*

PROCESS OF INTELLECTUAL EDUCATION OF STUDENTS

***Annotation.** The article shows that the process of students' intellectual knowledge acquisition is characterized by the rapid development of science and technology, which is currently characterized by the main task of teaching, and the need to independently acquire knowledge aimed at ensuring that students are in the process of acquiring knowledge. The study focused more on the modern conditions of life and work. This article can be used by those involved in the formation of students' intellectual learning potential.*

***Key words.** Student, textbook, intellectual, professional activity, integrative approach, professional activity, scientific-methodical, distribution material, intellectual potential.*

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Yangi ma'lumotlarni topish va ular olgan bilim, malaka va ko'nikmalarni egallashlarini sharhlaydi, hukm qiladi, tanqidiy tahlil qiladi va ularning amaliy qo'llanilishini topadi. Individual ta'lim - bu jarayon talabalar o'z faoliyatini amalga oshiradilar va Oliy ta'lim birinchi navbatda talabalarning bilim olishi, mustaqil ishlashi ko'nikma va odatlarini rivojlantirish yoki ularni faol bilishga imkon berishdir. Bilim olish jarayonida talabalarning mustaqil

faoliyati dasturi bilan o'rgatish tartibi doimiy yuksalish davrida mavjud bo'lgan ta'limni davom ettirish uchun Individual ta'lim olish uchun sharoit yaratish lozim. Auditoriyada fikrlash moslashuvchanligi, tanqidiy fikrlash, individual mehnat va intellektual bilim olish, ijodkorlik va mahsuldorlik, motivatsiya va qiziqish, shuningdek amalga oshirishda o'qituvchilar va talabalarning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Rivojlanishi, tushunish va muhimligi intellektual talablarning mustaqil bilim olish jarayonida talabalarning intellektual bilim olishlarining eng muhim shartlaridan biridir, ularning faollashtiruvchi fikrlashlari bilim olish, faoliyati hamma faqat bajarishi kerak degan fikr bildiriladi. Taniqli o'qituvchilar uzoq vaqtdan beri tan olishgan intellektual bilim olishning ahamiyati va bu qobiliyatga e'tibor berishni talab qildi. Shunga ko'ra, M. Montež (1952, 54) "bilim olinadi, har qanday ichki qonunlarga o'z harakatlari bilan amalga oshiriladi".

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ / METHODS). Ehtiyoj talabalarning intellektual mustaqilligi bilim olish jarayoni ko'rsatilgan va A. Disterveg (1956, 74), ko'rsatgan talabalar o'rniga hech kim o'ylay olmaydi, huddi hech kim o'rnini bosa olmaydi, masalan ovqat hazm qilish," K.D.Ushinski (1948,76), bu yangi talablariga muvofiq, talabalar oldiga qo'yilgan "talabalar, afzalroq, mustaqil bilim olishlari kerak" deb ta'kidladilar. Fikrlar, tasavvurlar va pedagogik klassikalarda sanab o'tilgan munosabatlarning hurmatli va ko'zga ko'ringan keksa pedagoglari Serbiya, avvalo B.Natoshevich (1861, 9), kim "haqiqiy o'qituvchi faqat ta'lim bilan birgalikda tarbiya ham berishi kerak." va V.Bakich (1897, 123), ta'kidladiki, «yagona samoradorligi ishonchli narsani o'rganaman." Ikkinchi yarmida o'qitishni tashkil etish haqida tushunchani rivojlantirish 20-asr o'quv jarayonida o'quvchilarning intellektual bilim olishlari ularning har tomonlama rivojlanishidagi ahamiyati va ro'lini baholash tendentsiyasini ko'rsatadi, bunday majburiyatga muvofiqligi talab qilinadi "Ta'lim berish talabalarning barcha fanlar bo'yicha bilimlarni egallashiga yo'naltirilgan bo'lishi kerak va barcha Oliy ta'lim darajalarida" (Yoakam, Simpson, 1955, p. 103), "o'rganish kerak, yakka tartibda tashkil etish kerak degan fikrlar adabiyotlarda keltirilgan.

NATIJALAR. Ta'lim jarayonida talabalarning intellektual salohiyati zarurligini ta'kidlash auditoriya ham muhim. Zamonaviy hayot va mehnat sharoitida ta'limni tugatib bo'lmaydi ma'lum bir daraja yoki ta'lim darajasi qat'iy nazar u qanday bo'lgan va qancha davom etgan yoki bo'lishi mumkin faqat Oliy ta'limlarda yoki boshqa ta'lim muassasalarida amalga oshiriladi. Bu shuni anglatadiki, o'qituvchi zamonaviy didaktika talablarini yetarlicha hisobga olmaydi hukmronlik holatidan chetga chiqish mumkin va uning yetakchilik roli amalga oshirish talabalarning intellektual bilim,

ko'nikma va malakalarini ta'minlashni talab qiladi. Bu omillar orasida talabalarni intellektual salohiyatini eng ko'p muhimi, barcha hisob-kitoblarga ko'ra, odatlanish (ko'pchilik) o'qituvchilar har qanday holatda ham o'qitishda ustunlik qiladilar va har qanday vaqtda birinchi o'rinda bo'lishadi (Bako'ev, 1983, 71). Ular namoyon bo'ladi o'zlari javob berish kabi turli shakllarda savollar, talabalarni darsdan chetlashtirish qayta ishlangan aniqlashning so'zlarini tuting talabalar, talabalar takrorlash (to'g'ri javoblar), talabalarining hatolarini tuzatish, uzilish talabalarining taqdimotlari va ortiqcha gapirishlari kabi. Ushbu omillarga qo'shimcha ravishda intellektual salaohiyatiga to'sqinlik qiladi talabalar, tadqiqot natijalari (Arsic, 2014,126), bu talabalarining savollarga javob berishda o'ylashlari uchun bo'sh vaqt bilan bog'liqligini ko'rsating (talabalarda o'ylash uchun vaqt yo'q), o'qituvchilarning talabalarining xatolariga nisbati (etishmovchilik talabalarining xatolarini tushunish darslar davomida, talabalar noto'g'ri masxara javoblar, jazo noto'g'ri javoblar tomonidan baholashni qisqartirish yoki salbiy yozish orqali stavkalari), talabalarining yetarli darajada tayyorlanmaganligi yangi o'qitish mazmunini qayta ishlash kabi natijalar ko'zga ko'rinadi. (talabalarga ishi haqida ma'lumot berilmaydi).

MUHOKAMA. Talabalarining intellektual bilim olishi, o'qitishda faqat rivojlanish uchun zarur bo'lgan darajada olib borilishi kerak uning kuchi va faolligi va o'zini o'zi rivojlantirishini rag'batlantiradi. Ushbu ko'rsatma "ko'proq" bo'lishi kerak. To'g'ridan-to'g'ri emas, balki bilvosita" (Vukasovic, 1976, 139) o'qituvchilar intellektual bilim olish jarayonda talabalarga sifatli qarash kerak.

Muhokama haqida va siz o'rganishga odatlanasiz xatolar, o'qituvchidan qo'rqish o'rniga tanbeh va yomon ball. Albatta, rag'batlantiruvchi o'qituvchining asosiy tashabbuskori, yo'naltiriladi va nazorat qilinadi, keyin esa bunday o'rganish uchun qulay vaziyatni tashkil qiladi.

Intellektual bilim olish faoliyatning mohiyati va jarayonida intellektual rivojlanish, rivojlantirishga qaratilgan intellektual mustaqilligining asosiy sharti bo'lgan fikrlash qobiliyatidir. Kimning rivojlanish kurslari mumkin yoki intellectual salohiyati yetarli bo'lishi uchun albatta o'rganish zarur.

Ta'lim orqali tizimli ravishda ta'sir qiladi. Bundan tashqari, talabalarining intellektual mustaqilligi bilim olish jarayonida o'qitish mazmuni va o'qituvchilar faoliyatiga bog'liq. Har qanday sohada kurs mazmuni, uning tabiati va asosiy xususiyatlarini, aniqlash talabalarining tizimli faoliyatining tabiati uchun mo'ljallangan vosita bo'lgan muayyan ko'nikmalarining rivojlanishiga ta'sir qiladi. Talabalar shuning uchun asosini ifodalaydi o'qitishda intellektual tarbiya jarayoni muhim ahamiyat kasb etadi. (Antonijevic, 2010, 224). Talabalarining intellektual bilim olishi mustaqillik farazlari natijasidir.

Muvaffaqiyatli o'qitish, o'rganish boshqa birovsi o'rganishga aylanadi. M.Bako'evaga ko'ra (1992,125) "Faqat o'qitishning mohiyati bilan etarli darajada tanish bo'lmaganlar da'vo qilishi mumkin. Talabaning intellektual bilim olishi, mustaqilligi va o'qituvchining talabalarning ruhiy holatini boshqarishi faoliyatga mos kelmasligi mumkin.

An'anaviy tarzda tashkil etilgan kurslarda talabalar o'qituvchilarga intellektual qaramlikka odatlangan, chunki bu asosan shunchaki tinglang, kuzating, eslang va nimanidir takrorlang o'qituvchi aytadi va ko'rsatadi, bilim esa boshqalarning intellektual operatsiyalarining yakuniy mahsuloti sifatida qabul qilingan, shuning uchun ular vaqti-vaqti bilan maxsus emas o'z-o'zini tarbiyalash usullarini o'rganish va amaliyotga bag'ishlangan darslar bo'lmaydi muvaffaqiyatli mustaqil sotib olish huquqiga ega. Ular, shuning uchun, keyin emas, balki kattalar sifatida inson, o'z tarbiyasi uchun muvaffaqiyatsiz, holda yordam, chunki ular etarli darajada mahrum ko'nikmalar va odatlardir. Bunday rejimdan farqli o'laroq unda o'qitish va o'qitishni tashkil etish, o'z intellektual sa'y-harakatlari o'rgatiladi nafaqat yuqori sifatli, bilimlardan moslashuvchan va amaliy foydalanish lekin shuningdek, intellektual mustaqil talabalar va bu bilan ularga o'z-o'zini tarbiyalash imkonini beradi. Bunday o'qitishning asosiy sababi ilmiy va texnologik inqilob, ya'ni biz yashayotgan vaqt. Va bu ta'lim o'qituvchi tomonidan boshqariladi, lekin uning asosiy vazifasi yoshlarni yanada mukammallikka va ko'p qirrali intellektual salohiyatli bo'lishga undaydi.

XULOSA. Bunday sharoitda talabalar doimiy ravishda shug'ullanadilar intellektual: muammolarni muhokama qilish va muammolarni hal qilish, gipotezalarni o'rnatish va sinab ko'rish, tahlil qilish faktlar sabab munosabatlarini va qarashni ochib beradi barcha ishonchli dalillar uchun harakat qiladilar. Intellektual mustaqillikning o'ziga xos ahamiyati shundaki, talabalar qanday bo'lishi kerak, to'g'riligi va aniqligiga imkonini berdi

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. SH.M.Mirziyoyev "Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz" – Toshkent, "O'zbekiston", 2017-yil, 592 bet 10-bet.
2. Incheon declaration // Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all (Word Education Forum, 19-22 may 2015. Incheon, Republic of Korea). – 48 p.
3. Muslimov N.A. "Bo'lajak kasb ta'lim o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish" /Monografiya.–Toshkent.: Fan, 2004-yil, 360 bet.

4. Sayidahmedov N. "Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya". – Toshkent: "Fan va texnologiya"- 2003-yil, 340 bet.
5. R.A.Mavlonova, N.H.Rahmonqulova, K.O.Matnazarova, M.K.Shirinov, S.Hafizov "Umumiy pedagogika" – Toshkent, "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2018-yil, 530 bet.
6. Safarov, B.N. (2022). PIRLS-XALQARO O'QISH SAVODXONLIGINI O'RGANISH BO'YICHA TARAQQIYOT. Ta'lim faoliyatida innovatsion rivojlanish , 1 (5), 134-138.
7. Safarov, B.N. (2022 yil, noyabr). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA PEDAGOGIK KOUCHINGNI TOSHKIL ETISHNING DOLZARBLIGI. 21- ASRDA INNOVATSION TA'LIMNING O'RNI VA AHAMIYATIGA BASHLANGAN XALQARO KONFERENSIYADA (1-jild, 8-son, 30-35-betlar).
8. Safarov, B. (2021). 6-7 yoshli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda matematika mashg'ulotlarini ahamiyati: 6-7 yoshli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda matematika mashg'ulotlarini ahamiyati. Maktabgacha ta'lim jurnali , 2 (2).
9. Norboyevich, SB, & Axmadjonovna, BM (2023). TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONINI SAMARALI TASHKIL ETISHNING BOSHQARUV PRINSPLARI. Ta'lim faoliyatida innovatsion rivojlanish , 2 (4), 18-23.
10. Tayirov M. BOLAJAK OQITUVCHILARNING KASBIY MADANIYATIGA QOYILGAN TALABLAR //Журнал Педагогика и психологии в современном образовании. – 2021. – №. 3.
11. Мелиев Х. А., Сафаров Б. Н. ОИЛА, МАКТАБ ВА МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТИ ҲАМКОРЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ МАЗМУНИ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 11. – С. 1312-1316.
12. Bo'ltakov S., Begaliyeva H. TA'LIM JARAYONIDA KREATIV FIKRLASHNING AHAMIYATI //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 129-132.
13. www.jdpu.uz
14. www.tdpu.uz
15. www.arxiv.uz